

Consultatie nieuwe modeltekst investeringsakkoorden: kritische kanttekeningen

Roeline Knottnerus, freelance onderzoeker op het gebied van handels- en investeringsverdragen
18 juni 2018

De nieuwe modeltekst bevat een aantal verbeteringen ten opzichte van het oude model. Echter, een aantal principiële bezwaren blijven bestaan.

Het eerste bezwaar betreft het overeind houden van een parallel rechtssysteem voor buitenlandse investeerders, met daarin onverminderd opgenomen de mogelijkheid om het nationale rechtssysteem te omzeilen en rechtstreeks internationale arbitrage in te roepen, zonder daarbij tenminste, conform de beginselen van het internationaal recht, tenminste te hoeven aantonen dat de nationale rechtsgang tekortschiet voor een juiste behandeling van het geschil.

De nieuwe modeltekst bevat in zijn verwijzing naar een multilateraal investeringshof (art. 15) een beweging richting een verdere consolidering van het huidige systeem. In mijn analyse als onderzoeker op dit terrein zou het principiële wenselijker zijn om uit te gaan van een systeem waarin transnationale investeerders die in derde landen winstkansen zien *a priori* hun eigen ondernemersrisico dragen, en aparte internationale investeringsarbitrage wordt uitgefaseerd.

Een tweede groot bezwaar is dat het internationale arbitragesysteem mogelijkheden kent voor het toekennen van schadevergoedingen, inclusief voor gederfde toekomstige winsten, die vaak het recht op compensatie onder het nationale juridische systeem (ver) te boven gaan. Dit wordt in de nieuwe modeltekst niet ingeperkt. Minimaal zou een beperking van de schadevergoeding tot de daadwerkelijk geleden materiële schade en een gemaximeerd bedrag voor immateriële schade/gederfde winst aan de orde zijn.

Verder blijven ook in de nieuwe modeltekst de gehanteerde definities voor wat geldt als een 'investering' onverminderd breed en dekt deze ook bijv. ook portfolio-investeringen, goodwill, know-how en intellectuele eigendomsrechten. Een veel smallere definitie is wenselijk.

Ook zouden de rechten en beschermingen waarop investeerders aanspraak kunnen maken veel meer moeten worden beperkt dan ook in de nieuwe modeltekst het geval is. Al moet worden geconstateerd dat daarin wel stappen zijn gezet, was ook hier een verdergaande inperking gezien. In essentie kan de bepaling (art 9) dat geen inbreuk mag worden gemaakt op de 'legitieme verwachtingen' van een buitenlandse investeerder niet anders dan worden gelezen als een uitbreiding van wat in het internationaal gewoonterecht wordt verstaan onder een 'eerlijke en billijke' behandeling. De pogingen om het recht om te reguleren beter te beschermen tegen oneigenlijke claims (art 2.2) moet als positief worden aangemerkt. Het ware wenselijker geweest als niet het 'recht' om te reguleren was opgenomen, maar de 'plicht' van een staat om te handelen in het algemeen belang.

Verder blijven zorgen bestaan omtrent de onverminderde vrijheid van arbiters om naar eigen inzicht vraagtekens te zetten bij de noodzakelijkheid, proportionaliteit en legitimiteit van overheidsmaatregelen, zeker gezien de onverminderde eenzijdigheid van middels arbitrage afdwingbare investeringsbescherming en het financieel belang dat arbiters daarin hebben, hetgeen misschien geen vermoeden, maar wel tenminste de schijn wekt van mogelijke partijdigheid. Belangrijk positief element

is de nadere en verzwarende definitie van wat moet worden verstaan als een indirecte onteigening (art. 12), die het idealiter ook lastiger maakt om zondermeer claims voor compensatie neer te leggen bij beleidsmaatregelen door de overheid. Problematisch blijft de relatering van de hoogte van schadevergoedingen aan de 'fair market value' – ook dit is in de praktijk een zeer rekbaar begrip gebleken en de rekenmethodes zijn controversieel. Deze formulering faciliteert het 'opblazen' van claims met hoge bedragen voor misgelopen winsten.

Art. 22.4 baart zorgen. Daarin wordt gesteld dat een tribunaal er in het vaststellen van de hoogte van een eventuele schadevergoeding rekening mee dient te houden of er (gedeeltelijke) restitutie van eigendom heeft plaatsgevonden, dan wel of de gewraakte maatregel inmiddels is aangepast of ingetrokken. De vrees bestaat dat deze bepaling faciliteert en versterkt dat er middels (het dreigen met) een ISDS-claim door buitenlandse investeerders oneigenlijke druk kan worden uitgeoefend op beleidsmaatregelen en -voornemens van overheden.

Prijzenswaardig is de ambitie om brievenbusmaatschappijen in het nieuwe model in hoge mate uit te sluiten. Wel rijst de vraag of de gekozen formuleringen daartoe voldoende zijn. Hoe bijvoorbeeld afdoende aan te tonen dat een bedrijf zich expliciet in Nederland gevestigd heeft met het oogmerk van het aanspannen van een ISDS-claim (art. 16.3)? Ook noemt het modelverdrag geen concrete 'substance-eisen' aan de hand waarvan zou moeten worden bepaald of er al dan niet sprake is van een brievenbusmaatschappij. Als de substance-criteria zoals gehanteerd t.b.v. 'tax rulings' worden toegepast, dan moet nota worden genomen van het feit dat op deze criteria veel kritiek is omdat zij onvoldoende stringent zijn om brievenbusmaatschappijen daadwerkelijk uit te sluiten.

De zgn. 'denial of benefits' clause (art. 16.2) is überhaupt bijzonder small geformuleerd en beperkt zich tot corruptie en fraude en zou kunnen en moeten worden uitgebreid met het nakomen van verplichtingen op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieustandaarden en verantwoordelijk klimaatgedrag.

Met betrekking tot de benoeming van een arbitrage-tribunaal is het positief om te zien dat een eind is gemaakt aan de directe macht van klagende investeerders om een eigen 'rechter' te benoemen. Wel bestaan er zorgen over in hoeverre zij middels consultaties met de autoriteiten die de bevoegdheid hebben een tribunaal te benoemen toch ongewenste invloed kunnen uitoefenen op de samenstelling van een tribunaal. Het is onduidelijk waarom de benoemingsprocedure niet aan de twee betrokken staten wordt overgelaten, zoals in het CETA-verdrag al het geval is.

Het niet opnemen van het recht van aangeklaagde staten om, op basis van internationale verplichtingen op het gebied van mensenrechten, klimaatbeleid en milieubescherming, zgn. counterclaims in te dienen tegen een klagende buitenlandse investeerder is een pijnlijke omissie.

Het in het verdrag opnemen van de mogelijkheid tot interpretatieve verklaringen door beide Verdragspartijen die bindend moeten worden geacht voor arbitrage-tribunalen moet als positief worden beoordeeld. Dit staat echter weer in schril contrast met de overlevingsclausule van 15 jaar voor zittende investeerders in geval het onderliggende verdrag wordt opgezegd. Een beweging richting het periodiek evalueren van investeringsverdragen en het drastisch inperken van overlevingsclausules (zoals bijv. in de Indiase model-IBO, die de overlevingstermijn beperkt tot 5 jaar) lijkt bij het opstellen van het nieuwe Nederlandse model aan het ministerie te zijn voorbijgegaan.

Uiterst teleurstellend is het feit dat een werkelijke ‘reset’ van het investeringsbeschermingsbeleid ook in het nieuwe model achterwege is gebleven. Dit is een gemiste kans om tenminste tegenwicht te bieden aan de (te) verstrekkende privileges van het internationaal opererende bedrijfsleven middels even zwaar wegende verplichtingen op het gebied van milieu- en klimaatbescherming en de mensenrechten. Ten aanzien van de Verdragspartijen is het teleurstellend om te moeten constateren dat ratificatie en implementatie van internationale basisverdragen op deze terreinen niet als harde voorwaarde is opgenomen. Art 6 is ronduit zwak en mist ambitie door slechts op te nemen dat Partijen hun verplichtingen bevestigen onder internationale verdragen voor zover zij die hebben ondertekend. Het is pijnlijk om te constateren dat de enige dwingende fraseringen de aanmaning betreffen dat staten geen nationale wetten en regels mogen aannemen met het oog op duurzame ontwikkeling die discriminerend uitwerken dan wel een verkapte handelsbelemmering zijn (art 6.4), waarbij het bepalen of iets dergelijks aan de orde is aan het oordeel van arbiters wordt overgelaten.

Met betrekking tot de maatschappelijke verantwoordelijkheden van buitenlandse investeerders toont de modeltekst een schrijnend gebrek aan ambitie. Art. 7 formuleert geen enkele concrete doelstelling of verplichting, en legt zelfs geen streven neer om de lat zo hoog mogelijk te leggen door investeerders ten minste te binden aan de MVO-standaarden van de Verdragspartij dat de hoogste normen op dat gebied hanteert. Er zijn recent duidelijke ontwikkelingen geweest in formuleringen in andere investeringsmodellen die op dit terrein meer voortvarend te werk gaan.

Het zoeken naar een ander evenwicht tussen de rechten en plichten van staten en buitenlandse investeerders is niet langer een zuiver theoretische exercitie. Niet alleen wordt binnen de VN gewerkt aan een bindend verdrag op het gebied van bedrijven en mensenrechten, ook in de context van investeringsverdragen wordt gekeken naar manieren om binnenkomende investeerders beter te binden aan maatschappelijke verantwoordelijkheden. Een groeiend aantal verdragen breekt met het traditionele model voor investeringsbescherming waarbij voor staten verplichtingen gelden en aan de investeerders rechten worden toegekend. Het idee wint terrein dat niet elke investering automatisch ook een goede investering is en dat investeerders niet alleen bescherming moeten genieten, maar ook verantwoordelijkheden hebben en aan bepaalde vereisten moeten voldoen om te zorgen dat zij concreet bijdragen aan nationale ontwikkelingsdoelstellingen en meer duurzame en inclusieve groei. Het zou het Nederlandse model sieren als er tenminste in dit opzicht vooruitstrevende bepalingen in zouden worden opgenomen. Een aantal voorbeelden en denkrichtingen, inclusief verwijzingen naar de betreffende verdragen, artikelen en formuleringen:

- **Brazilië** sluit geen IBO's met ISDS af, maar zgn. "Agreements on Cooperation and Facilitation of Investments" (ACFIs). Het ACFI-model is een overeenkomst die meer tegemoet komt aan de behoeften van Brazilië als een opkomende economie. Brazilië kijkt m.b.t. zijn investeringsbeleid naar meer dan economische afwegingen alleen. Brazilië's ACFI's promoten het faciliteren van investeringen door middel van samenwerking en dialoog om ervoor te zorgen dat buitenlandse investeringen gunstig zijn voor zowel het thuisland als het gastland, bijv. doordat zij bijdragen aan werkgelegenheid in het ontvangende land. In het ACFI model zijn ook bepalingen opgenomen m.b.t. de maatschappelijke verantwoordelijkheden van investeerders, maar het is onduidelijk in welke mate die bindend zijn. Consultatie en bemiddeling om investeringsgeschillen te voorkomen staan centraal en ISDS maakt geen onderdeel uit van het ACFI-model.ⁱ

- De **Economic Community of Western African States (ECOWAS)** eist onder andere dat buitenlandse investeerders voldoen aan alle desbetreffende wetten en regels van het gastland en zich rekenschap te geven van de ontwikkelingsplannen en kerndoelen van het gastland; de Millenniumdoelen en de richtlijnen t.a.v. maatschappelijk verantwoord ondernemen zoals overeengekomen door de lidstaten.ⁱⁱ De investeringsregels van ECOWAS willen de maatschappelijke verantwoordelijkheden van investeerders ook toekomstbestendig maken en leggen vast dat als de normen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen worden aangescherpt, investeerders de verantwoordelijkheid hebben om alles in het werk te stellen om aan die hogere normen te voldoen.ⁱⁱⁱ ECOWAS legt daarnaast verantwoordelijkheden vast voor gevestigde investeerders. Die zijn gehouden de mensenrechten te respecteren op de werkvloer en in de gemeenschap waar zij gevestigd zijn en zich te houden aan de fundamentele arbeidsnormen zoals vastgelegd in de ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights of Work'.^{iv}
- De model-IBO voor de **Southern African Development Community (SADC)** eist dat investeerders en (voorgenomen) investeringen voldoen aan bepaalde sociale en milieueisen en mensenrechtenrapportages. De SADC model-IBO legt vast dat het 'voorzorgsbeginsel' van toepassing is in relatie tot de vereiste milieueffectrapportage en beslissingen ten aanzien van voorgenomen investeringen, wat kan leiden tot extra eisen voor flankerende maatregelen of in het uiterste geval het weigeren van de investering.^v De SADC model-IBO legt in art. 15.1 ook minimumnormen vast op het gebied van mensenrechten, milieu en arbeid: 'Investors and their investments have a duty to respect human rights in the workplace and in the community and State in which they are located. Investors and their investments shall not undertake or cause to be undertaken acts that breach such human rights. Investors and their investments shall not assist in, or be complicit in, the violation of the human rights by others in the host State, including by public authorities or during civil strife'. Art. 15.2 verplicht binnenkomende investeerders zich te houden aan de basisnormen van de ILO, en art. 15.3 legt vast dat investeerders en hun investeringen zich niet mogen vestigen, noch hun investeringen mogen beheren of aanwenden op een manier die in strijd is met de internationale verplichtingen op het gebied van milieu, arbeid en mensenrechten waaraan hun thuisland dan wel het gastland zich hebben gecommitteerd, waarbij de hoogste standaard geldt.^{vi} Dit zijn veel meer uitgesproken formuleringen dan de uiterst 'zachte' bepalingen in de nieuwe Nederlandse model-IBO.

SADC wil ook voorkomen dat buitenlandse investeerders zich kunnen onttrekken aan hun aansprakelijkheid. Onder art. 17 van de SADC model-IBO moeten buitenlandse investeerders ook in hun thuisland juridisch kunnen worden vervolgd voor daden, besluiten of nalatigheid die tot schade of (dodelijk) letsel hebben geleid in het gastland.^{vii} Wij zouden graag zien dat de Nederlandse model-IBO de aansprakelijkheid van transnationale bedrijven ook op deze wijze verankerde, waarbij de mogelijkheid tot vervolging zou moeten worden uitgebreid om ook schendingen van mensenrechten en arbeidsnormen en het toebrengen van milieu- en klimaatschade te omvatten.

- **India**^{viii} heeft in zijn een nieuwe model-IBO gekozen voor een ontwikkelingsgerichte benadering, waarbij investeringsbescherming gekoppeld wordt aan duurzame ontwikkeling. Alleen investeringen die bijdragen aan de economische ontwikkeling van India komen in aanmerking voor bescherming onder het India's investeringsverdragen. India sluit uit dat maatregelen genomen ter bescherming van de volksgezondheid, de veiligheid en het milieu kunnen worden

aangemerkt als een onteigening waarvoor een schadevergoeding kan worden geëist. India heeft geen bindende verplichtingen opgenomen om arbeids- en milieunormen en mensenrechtenstandaarden na te leven. Wel neemt India op dat buitenlandse investeerders die de binnenlandse wet- en regelgeving overtreden, zich schuldig maken aan corruptie of hun belastingplicht niet nakomen, worden uitgesloten van bescherming onder het investeringsverdrag. ISDS kan pas in beeld komen nadat de hele nationale rechtsgang is doorlopen, en dan alleen als de zaak niet binnen 5 jaar is behandeld of als de investeerder kan aantonen dat het nationale recht tekortschiet. Investeerders worden daarbij verplicht op de staat 90 dagen van te voren op de hoogte te stellen dat er een ISDS-claim wordt ingediend – nu blijven staten in de praktijk vaak lang in het ongewisse dat er een claim wordt ingediend. India wil bovendien zijn investeringsverdragen elke 5 jaar evalueren. India wil geen automatische verlenging van zijn IBO's meer en het wil de periode dat zittende investeerders nog aanspraak kunnen maken op de bescherming van een al beëindigd verdrag terugbrengen van 15 naar 5 jaar.

- Ook **Indonesië** – dat in 2014 de beslissing nam om zijn IBO's, waaronder die met Nederland, op te zeggen - wil niet langer zonder meer alle binnenkomende investeringen bescherming bieden. Buitenlandse investeerders zouden gehouden moeten worden aan bepaalde randvoorwaarden om te zorgen dat zij bijdragen aan nationale ontwikkelingsdoelstellingen. Indonesië heeft aangegeven zich het recht te willen voorbehouden om prestatie-eisen te stellen aan inkomende investeringen, bijv. op het gebied van het verschaffen van werkgelegenheid of het gebruik en de verwerking van lokale grondstoffen. Buitenlandse investeerders zouden moeten voldoen aan (inter)nationale normen op het gebied van arbeid en milieu en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights, en ook zouden meer bindende internationale normen waartoe in de toekomst wordt besloten te door investeerders moeten worden nageleefd om in aanmerking te komen voor de bescherming van een Indonesische IBO. Een belangrijk element is dat buitenlandse investeerders daarbij zouden moeten worden uitgesloten van het recht op compensatie voor maatregelen genomen om aan Indonesië's verplichtingen onder andere internationale verdragen te voldoen.^{ix} Een dergelijke bepaling geeft een staat de flexibiliteit om zonder angst voor investeringsclaims te voldoen aan zijn verplichtingen onder bijv. het klimaatverdrag van Parijs of zijn internationale verplichtingen op het gebied van mensenrechten. Een dergelijk element zou ook in de Nederlandse model-IBO niet misstaan.
- **Nigeria** en **Marokko** hebben onlangs een behoorlijk progressieve IBO afgesloten.¹ Deze bevat weliswaar nog altijd ISDS, maar heeft als tegenwicht ook een aantal vooruitstrevende elementen opgenomen met betrekken tot screening van investeringen, verantwoordelijkheden van investeerders en bescherming van mens en milieu. Om er een aantal te noemen:
 - In de preambule van het verdrag worden armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling duidelijk voorop gezet. Daarbij wordt benadrukt dat het bij duurzame ontwikkeling niet alleen gaat om economische ontwikkeling, maar ook om sociale vooruitgang en milieubescherming. Het recht van de overheid om regels te stellen om tegemoet te komen aan nationale ontwikkelingsdoelstellingen wordt bevestigd, waarbij – belangrijk

¹ Reciprocal Investment Promotion and Protection Agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria, December 2016, <https://www.bilaterals.org/IMG/pdf/5409.pdf>

- element m.b.t. de legitieme verwachtingen van investeerders - wordt beklemtoond dat dat recht in het bijzonder geldt voor de partner waar het regelgevend kader zwakker is.
- Voor de tenuitvoerlegging van het verdrag wordt een gezamenlijke commissie in het leven geroepen, waarin zowel de private sector als het maatschappelijk middenveld uitdrukkelijk worden uitgenodigd te participeren.
 - Niet alleen brievenbusmaatschappijen worden uitgesloten, maar ook portfolio-investeringen.
 - Het verdrag legt vast dat het buitenlandse investeerders niet minder goed zal behandelen dan het investeerders uit eigen land of uit derde landen behandelt (*national treatment* en *most-favoured nation treatment*). Maar daarbij wordt duidelijk aangetekend dat dat alleen geldt voor 'gelijke omstandigheden'. Er wordt van geval tot geval bekeken om de omstandigheden inderdaad gelijk zijn, waarbij o.a. expliciet wordt gekeken naar de impacts voor de lokale bevolking, de effecten op het milieu (lokaal, regionaal en nationaal, plus het cumulatieve milieubeslag van alle investeringen samen). De gelijke behandeling geldt alleen voor bestaande verdragen. De condities die worden afgesproken in toekomstige vrijhandelsverdragen, vrijhandelszones, douane-unies, etc. gelden niet en belastingmaatregelen en -verdragen zijn eveneens uitgezonderd.
 - Het recht op eerlijke en billijke behandeling – een van de bepalingen die veel wordt gebruikt voor het aanspannen van ISDS-claims omdat hij zo vaag is en dus makkelijk op te rekken – wordt nadrukkelijk beperkt tot de smalle definitie die gangbaar is in het internationaal gewoonterecht. Of er sprake is van indirecte onteigening wordt van geval tot geval bekeken op basis van een feitelijk onderzoek en in hoeverre de maatregelen ook daadwerkelijk en op onterechte wijze inbreuk maken op de betreffende investering.
 - Mocht er een investeringsgeschil ontstaan dat tot arbitrage leidt, dan moet deze zaak volledig in de openbaarheid worden gevoerd. Zo wordt expliciet gesteld dat alle pleidooien, de notulen van (hoor)zittingen en besluiten van het arbitragetribunaal openbaar moeten worden gemaakt.
 - Er is een apart artikel opgenomen over investeringen en milieu, dat het belang erkent van nationaal en internationaal milieubeleid, en ook het recht van staten om ervoor te zorgen dat activiteiten van investeerders rekening houden met sociaal en milieubeleid.
 - Investeerders en investeringen moeten voldoen aan milieuscreening en andere effectrapportages, in overeenstemming met de wet- en regelgeving van het gastland, dan wel het thuisland, waarbij de strengste norm geldt. Ook moeten ze een effectrapportage maken van de te verwachten sociale impacts van een voorgenomen investering, op basis van normen die de partijen gezamenlijk opstellen. Bij de beoordeling van deze effectrapportages wordt het voorzorgbeginsel in acht genomen.
 - Verder kent het verdrag een apart artikel dat handelt over investeringen en arbeid en het naleven van mensenrechten. De verdragspartijen bevestigen hier hun verplichtingen als leden van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) en leggen vast dat zij geen investeerders zullen aantrekken door af te wijken van hun nationale arbeidswetgeving of hun internationale verplichtingen. Ze leggen ook vast dat ze verplicht zijn om te zorgen voor effectieve naleving van nationale arbeidswetten ten aanzien van buitenlandse investeerders. Ook zullen ze hun gezondheids- en veiligheidsstandaarden niet afzwakken. In het artikel wordt vastgelegd dat partijen zullen streven naar hoge normen inzake de bescherming van arbeids- en mensenrechten, in lijn met hun economische en sociale omstandigheden, en dat ze ernaar zullen streven deze normen te blijven verhogen. Bovendien zullen partijen ervoor zorgen dat hun wetten, beleid en

daden in overeenstemming zijn met de internationale mensenrechtenverdragen die zij hebben getekend.

- Ook worden in deze IBO directe verplichtingen aan investeerders opgelegd. Zij moeten zorgen voor een milieubeheersysteem en bedrijven die een milieurisico vormen, moeten ISO-gecertificeerd zijn. Investeerders worden rechtstreeks verplicht de mensenrechten te respecteren in het gastland en zich te houden aan de kernverdragen van de ILO inzake arbeidsnormen. Ook geldt de verplichting dat zij hun investeringen zo moeten beheren dat zij op geen enkele manier de internationale milieu-, arbeids- en mensenrechtenverplichtingen omzeilen die het thuisland en het gastland zijn aangegaan.
- Daarnaast worden investeerders verplicht om zich te houden aan nationale en internationale *corporate governance*-normen en te zorgen voor een goed liaison-proces t.a.v. de lokale bevolking. Als internationale normen op dit vlak tekortschieten, dan kunnen de partijen via de gezamenlijke commissie zulke normen opstellen.
- De IBO bepaalt dat investeerders in hun thuisland aansprakelijk kunnen worden gesteld voor het aanrichten van schade, persoonlijk letsel of sterfgevallen in het gastland.
- Het verdrag legt duidelijk vast dat niet-discriminerende maatregelen die een staat neemt om te voldoen aan verplichtingen onder andere verdragen niet in strijd zijn met het verdrag (en dus ook niet kunnen worden aangevochten via ISDS).
- Investeerders en hun investeringen worden gebonden aan normen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en gehouden maximaal bij te dragen aan de duurzame ontwikkeling van het gastland en de lokale bevolking, onder verwijzing naar het eigen ontwikkelingsbeleid van het gastland en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. In het betreffende artikel van het verdrag is opgenomen dat als de normen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen worden aangescherpt, bedrijven moeten zorgen dat ze aan deze hogere normen gaan voldoen.
- Het thuisland moet bijdragen aan facilitatie van investeringen in het gastland, onder andere via capaciteitsopbouw en de overdracht van technologie.
- Het verdrag wordt aangegaan voor tien jaar en kan worden verlengd voor een dan nader te bepalen periode, als beide partijen dat willen. Het verdrag wordt om de vijf jaar geëvalueerd en kan te allen tijde op verzoek van een van beide verdragspartijen worden geamendeerd. Ook kan elk van beide partijen het verdrag te allen tijde opzeggen, waarbij, als de partijen het niet eens kunnen worden over een einddatum, geldt dat het verdrag afloopt zes maanden na notificatie. Er is in het verdrag niets opgenomen over een overlevingsclausule.

ⁱ F. Morosini, M. Ratton and S. Badin (2015) 'The Brazilian Agreement on Cooperation and Facilitation of Investments (ACFI): A New Formula for International Investment Agreements?', 4 August, IISD Investment Treaty News. <https://www.iisd.org/itn/2015/08/04/the-brazilian-agreement-on-cooperation-and-facilitation-of-investments-acfi-a-new-formula-for-international-investment-agreements/>

ⁱⁱ ECOWAS Common Investment Market Vision, Appendix 3: Supplementary Act A/Sa.3/12/08 adopting community rules on investment and the modalities for their implementation with ECOWAS, Art. 16 on Corporate Social Responsibility. <http://investmentpolicyhub.unctad.org/Download/TreatyFile/3266>

ⁱⁱⁱ Ibid., art. 16.

^{iv} Ibid., art. 14.

^v SADC Model Bilateral Investment Treaty with commentary, Southern African Development Community, July 2012, art. 13, <http://www.iisd.org/itn/wp-content/uploads/2012/10/SADC-Model-BIT-Template-Final.pdf>

^{vi} Ibid. art. 15.

^{vii} Ibid., art 17.

^{viii} The model text for the Indian investment agreements can be accessed here:

https://www.mygov.in/sites/default/files/master_image/Model%20Text%20for%20the%20Indian%20Bilateral%20Investment%20Treaty.pdf For a detailed analysis, see Singh, K. (2016) 'An Analysis of India's New Model Bilateral Investment Treaty'. In: Kavaljit Singh and Burghard Ilge (eds.) *Rethinking Bilateral Investment Treaties: Critical Issues and Policy Choices*. BothEnds/Madhyam/SOMO, pp. 81-100.

^{ix} Abdulkadir Jailani (2016) 'Indonesia's Perspective on Review of International Investment Agreements'. In Kavaljit Singh and Burghard Ilge (eds.) *Rethinking Bilateral Investment Treaties: Critical Issues and Policy Choices*. BothEnds/Madhyam/SOMO, pp. 113-127. Jailani was als toenmalig Director for Treaties of Economic, Social and Cultural Affairs bij het Indonesische ministerie van Buitenlandse Zaken betrokken bij de beslissing tot het opzeggen van Indonesië's bilaterale investeringsverdragen (IBO's) en het ontwerpen van een nieuwe model-IBO.